

למאן להתנחם, להמשיך לקוות

התרמית קמה ונהייתה. יוסף נמכר לעבדות. אחיו טובלים את כותנתו בדם בהמה. "הכר נא", שואלים בני יעקב את אביהם, "הַכְתַּנְתָּ בְנֶךְ הוּא אִם לֹא?". ויעקב מכיר גם מכיר. "כְּתַנְתָּ בְנִי", הוא מזהה. "חִיָּה רָעָה אֶכְלָתָהּ. טָרַף טָרַף יוֹסֵף!". והכתוב ממשיך ומספר:

וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שְׂמֹלְתָיו, וַיִּשֶׁם שָׁק בְּמַתְנֵיו, וַיִּתְאַבֵּל עַל בָּנוּ יָמִים רַבִּים. וַיִּקְמוּ כָל בָּנָיו וְכָל בָּנֵתָיו לִנְחָמוֹ – וַיִּמָּאֵן לַהֲתַנַּחֵם. וַיֹּאמֶר: כִּי אֶרֶד אֶל בְּנֵי אָבִל שְׂאֵלָה (בראשית לו, לג-לה).

ההלכה שמה גבולות לאבל. שבעה, שלושים, שנה, ולא יותר. אדם אינו מתאבל עד סוף ימיו. על המתאבלים יתר על המידה אומר ה', "אין אתם רחמנים יותר ממני".¹ אך יעקב מודיע שיתאבל עד מותו.

מדרש (המובא ברש"י) מציע הסבר מאיר עיניים: "אין מקבלין תנחומים על החי"; במילים אחרות, יעקב מסרב להתנחם כי לא איבד את תקוותו שעוד יוסף חי. מצבו של יעקב מזכיר את מצבם הנורא של בני משפחותיהם של נעדרים, שאבדו ואין הוכחה לכך שהם מתים, ובפרט הורי חיילים נעדרים. הם אינם יכולים לעבור את השלבים הנורמליים של האבל מפני שאין הם יכולים לוותר על האפשרות שיקירם הנעדר עשוי להימצא. אבל המתמשך הוא

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

סוג של נאמנות; הוויתור, ההתנחמות, ההשלמה עם האובדן, הם בעיניהם בגידה. במקרים האלה, היגון מחוסר חיתום. הסירוב להתנחם הוא סירוב לוותר על התקווה.

על סמך מה המשיך יעקב לקוות? הרי הוא ראה את הכותונת המגואלת בדם, ואמר במו פיו "חִיָּה רָעָה אֶכְלָתָהּ; טָרַף טָרַף יוֹסֵף"! האם אין המילים הללו מלמדות שיעקב סבר שיוסף מת?

חוקר המשפט במקרא דיוויד דאופה ז"ל העלה הצעה הנראית לי משכנעת.² למילים שנאמרו ליעקב "הַכְר נָא" יש משמעות סמי-משפטית. דאופה מקשר אותן, ואת ענייננו, לדין שומר שכר (כלומר שומר תמורת תשלום) שבפרשת משפטים, הכולל עוד מקבילות לשוניות לפרשייתנו:

כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ חֲמוֹר או שׂוֹר או שֶׁה וְכָל בְּהֵמָה לְשֹׂמֵר, וּמָת, או נִשְׁבֵּר, או נִשְׁבָּה – אֵין רֹאֶה – שְׁבַעַת ה' תַּחֲיָה בֵּין שְׁנֵיהֶם, אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בְּמִלְאֶכֶת רֵעֵהוּ; וְלָקַח בְּעֻלְיוֹ, וְלֹא יִשְׁלַם. ... אִם טָרַף יִטְרֹף – יִבְאֶהוּ עַד; הַטְּרָפָה לֹא יִשְׁלַם (שמות כב, ט-יג).

השומר צריך לשלם את הנזק אם התרשל, אך לא אם שמר כראוי ואירע מקרה ביש בלתי צפוי, מקרה של "כוח עליון" בלשון הביטוח בימינו. הטריפה היא מקרה מסוג זה, והמילים "טָרַף יִטְרֹף" מהדהדות את "טָרַף טָרַף יוֹסֵף".

ידוע לנו שחוקים הדומים לזה התקיימו גם לפני מתן תורה. יעקב עצמו אמר ללכָן, שהפקיד בידו את צאנו, שהוא פעל לפנים משורת הדין וספג מכיסו נזקי טריפות: "טְרַפָּה לֹא הִבֵּאתִי אֵלַיךְ; אֲנֹכִי אֶחֱטָא, מִיָּדִי תִּבְקָשׁנָה" (בראשית לא, לט).

מדבריו עולה שגם אז היו שומרים פטורים מאחריות לנזק שגרמו חיות טרף. עוד ידוע לנו כי אבחנה דומה בין שגגה לאונס הייתה נהוגה לגבי אחריותו של אה בכור לגורלו של אה צעיר שהופקר בידו למשמרת - למשל כשהשניים נמצאים יחד בלי אנשים אחרים. מכאן טענתו המתחמקת של קין, "השומר אחי אֲנִי?" (בראשית ד, ט).

לאור זאת נבין את שהתרחש במפגש בין יעקב לבניו כאשר חזרו בלי יוסף. הם היו אחראים על אחיהם הקטן, והיו צריכים לתת את הדין על אובדנו. לכן הביאו איתם, בהתאם לדין השומר, את ה"עד", הראייה, לכך שהוא נטרף: אם הוא נטרף, הם פטורים. בקשתם מיעקב "הכר נא" כמוה כבקשה לבחון את הראייה. ליעקב לא הייתה ברירה אלא לעשות זאת - ולזכותם. ועדיין, שופט עשוי לזכות נאשם בשל ראיות לא מספקות, ועדיין לחשוד בו בליבו. באופן דומה, יעקב לא האמין לבניו, אף שנאלץ לפטור אותם מאשמה פורמלית. מיאנו להתנחם מעיד על כך. תקוותו שעוד יוסף חי עתידה הייתה, כידוע, להתאמת.

המיאון להינחם מוכר לנו מעוד מקרים במקורותינו. הנביא ירמיהו שמע זאת באוזני רוחו מאימו של יוסף:

כֹּה אָמַר ה': קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע, נְהִי בְּכִי תִמְרוּרִים; רָחֵל מִבְּכָה עַל בְּנֵיהָ - מֵאַנְהָ לְהִנָּחֵם עַל בְּנֵיהָ, כִּי אֵינָנּוּ. כֹּה אָמַר ה': מִנְעִי קוֹלְךָ מִבְּכִי, וְעֵינַיִךָ מִדְּמָעָה; כִּי יֵשׁ שָׂכָר לְפַעֲלָתְךָ, נָאִם ה'; וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב. וְיֵשׁ תְּקוּהָ לְאַחֲרֵיתְךָ, נָאִם ה'; וְשָׁבוּ בָנִים לְגִבּוֹלָם (ירמיה לא, טו-יז).

מאין ידע ירמיהו שהבנים ישובו לגבולם? משום שרחל - ובניה, ועם ישראל כולו - מיאנו להינחם, כלומר סירבו לוותר על התקווה.

כך היה גם בימי גלות בבל; מזמור תהלים קלז הוא מן הביטויים הפרדיגמטיים של המיאון להינחם:

עַל נְהָרוֹת בָּבֶל - שָׁם יִשְׁכְּנוּ גַם בְּכִינוּ, בְּזָכְרֵנוּ אֶת צִיּוֹן. ... אֵיךְ נָשִׁיר אֶת שִׁיר ה' עַל אֲדָמַת נֶכֶר? אִם אֲשַׁכַּח, יְרוּשָׁלַם - תִּשְׁכַּח יְמִינִי! תִּדְבֹּק לְשׁוֹנֵי לְחֻכֵּי אִם לֹא אֲזַכְּרִי, אִם לֹא אַעֲלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׂמִיחָתִי! (תהלים קלז, א-ו).

ידוע הסיפור על נפוליאון, שהתפלא למשמע קינות היהודים בתשעה באב, ושמע את קולות הקינה. "על מה היהודים בוכים?" שאל אחד מקציניו. "על ירושלים", ענה הלה. "מתי היא אבדה להם?" - "לפני יותר מ-1,700 שנה". "עם המתאבל על ארצו שנים כה רבות, חזקה עליו שעוד יחזור אליה", החזיר הקיסר וזכורים דבריו.

היהודים הם העם שסירב להתנחם, כי לא נטש את התקווה. יעקב זכה לשוב ולראות את יוסף. בניה של רחל שבו לגבולם. עם ישראל שב לציון. כל הסימנים הראו אחרת: הכותונת המגואלת, הגלות המתארכת, שממותיה של הארץ. גזר דינה של ההיסטוריה נראה בלתי־הפיך.

עם ישראל לא השלים עם הנתונים ולא קיבל את הראיות, כי לעומתם היו לו אמונה, ביטחון ותקוות ברזל שהתגלתה כחזקה מן הכורח ההיסטורי. לא נגזים אם נאמר שהעם היהודי שרד באמצעות התקווה. תקווה זו נולדה בפסוק אחד פשוט, או אולי לא כל כך פשוט, בסיפורו של יעקב. הוא מיאן להתנחם. ואנו, אף כי עולמנו עוד מצולק באלימות, בעוני ובעוול, חייבים לעשות כמוהו.

סביב שולחן השבת

1. באיזו תקווה דבקתם גם כשנראה היה שהמצב קשה?
2. מה עזר לכם להתמיד בה?
3. תקוותו של יעקב עיצבה את העתיד של כל משפחתו. נסו להיזכר בעוד מקרה שבו תקוותו של אדם אחד התפשטה לאחרים.

1 על פי מועד קטן כז"ב.

2 .David Daube, *Studies in Biblical Law*, Cambridge: University Press, 1947